

SIBLING MAQOMINING SHAXS RIVOJLANISHIGA TA'SIR ETISHINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Rustam Uskanovich Otamuratov

O'zbekiston milliy universiteti

Jizzax filiali, "Oila psixologiya" si kafedراسi o'qituvchisi

Turdiyeva Nigora G'ani qizi

O'zbekiston milliy universiteti Jizzax filiali

Psixologiya fakulteti magistri

e-mail.rustamota1989@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada Sibling munosabatlarining shaxslarga ta'sir etishi jarayonidagi shaxs o'zligini anglash jarayonida paydo bo'luvchi psixologik xususiyatlari, oilaviy munosabatlarning farzandlar tarbiyasiga ta'sirini o'rgangan olimlar nazariyalari masalalari ham keng yoritilgan.

Kalit so'zlar. oilaviy muhit, ijtimoiy-iqtisodiy, kommunikatsiya, semantik, koordinata, empatiya, frustratsiya, stereotip, sotsializatsiya, virtualizatsiya, fobiya, rigid, Sibling, bixevioral, er-xotin unosabati.

Аннотация. В статье также широко освещаются психологические особенности влияния сиблинговых отношений на личности, которые проявляются в процессе осмысления личности личности, и теории ученых, изучавших влияние семейных отношений на воспитание детей.

Ключевые слова. семейная среда, социально-экономическая, коммуникативная, семантическая, координационная, эмпатия, фрустрация, стереотип, социализация, виртуализация, фобия, ригидная, сиблинговая, поведенческая, парные отношения.

Annotasion. In the article, the psychological features of the influence of sibling relationships on individuals, which appear in the process of understanding the identity of the individual, and the theories of scientists who have studied the influence of family relationships on children's upbringing are also widely covered.

Keywords. family environment, socio-economic, communication, semantic, coordinate, empathy, frustration, stereotype, socialization, virtualization, phobia, rigid, Sibling, behavioral, couple relationship.

Oilada aka-ukalarning opa-singillarning munosabatlarini o'rganish azal-azaldan buyon qiziqarli va shu bilan birgalikda dolzarb hisoblanadi. Ushbu borada Sibling maqomi haqida gapirishimiz bu hozirgi rivojlanayotgan malakatimizning ertangi kelajagimiz uchun muhim mavzu sanaladi.

Siblingslar raqobati hodisasi G.T. Xomentauskas tomonidan fanga kiritilgan va o'rganilgan. Bunda bolalarning o'zaro munosabatlari, qachon bir-biriga raqib, qachon birlashishlari o'rganilgan. Masalan, oilaviy inqirozlar paytida, ota-ona a'zo qilganda yoki xastalanib qolganda ular albatta bir-biriga muruvvat qiladi, jipslashadi. Bu ayniqsa, to'ng'ich farzandning tarbiyalanganlik darajasiga bog'liq. Aksariyat hollarda esa, ayniqsa, rivojlangan mamlakatlarda ko'pincha birga ota-onaning farzandlari o'rtasida o'ziga xos tarang munosabatlar kuzatilgan. Bu narsa o'sha jamiyatlardagi shaxsiy avtonomiya fizionomiyasi bilan bog'liq bo'lib, har bir inson ilk yoshlikdan faqat o'z manfaati uchun yashaydi va kurashadi. Bunday sharoitda sibling munosabatlarining faqat ijobiy bo'lishiga erishish ancha mushkul.

Sibling maqomining oilaviy munosabatlarga ta'sirini yurtimiz tadqiqotchilarining ko'plab vakillarining tadqiqot predmeti hisoblangan. O'zbekistonda ushbu yo'nalishda M.G.Davletshin, E.G`G`oziyev, Z.T.Nishonova, N.S.Safayev, Sh.R.Boratov, B.M.Umarov, A.M.Jabbarov, V.M.Karimova, G'.B.Shoumarov, R.I.Sunnatova, M.S.Salaeva, Z.A.Rasulova, G.T.Yadgarova, A.T.Qodirova, M.A.Utepberganov, R.S.Samarov, X.K.Karimov, M.M.Umarova, M.X.Fayziyeva, O.A.Abdusattarova, R.Dushanov, F.F.Rasulova, T.B.Norimbetovlarning ilmiy izlanishlarida yoshlarning oilaviy hayotga psixologik tayyorligi, oiladagi Sibling munosabatlarining farzandlar va ijtimoiy muhitdagi boshqalar bilan aloqdagi munosabatlari haqidagi ishlari, nizolar va ularning oila muhitiga, farzandlar psixik rivojlanishiga ta'siri, oiladagi shaxslararo munosabatlar bilan bog'liq muammolar, noto'liq oilalarda bola tarbiyasi, oilada ustuvor bo'lgan er-xotin munosabatlari o'smir farzandlarda jinsiy identifikatsiya shakllanishiga ta'sir ko'rsatish xususiyatlari, o'zbek oilalarida ota-ona va farzand munosabatlariga xos bo'lgan etnopsixologik xususiyatlarni aniqlash, oilada shaxslararo munosabatlar farzand ijtimoiy perseptiv jarayonlariga ta'siri, turli tarkibli oilalarda bolalarning ijtimoiylashuvi o'rganilgan¹.

Xorij mamlakatlarida oilaviy munosabatlar, sibling maqomi yetarlicha yaxshi o'rganilgan bo'lib ular orasida Z.Freyd, A.Adler, R.Richardson, R.Direskoll, Frensis Galton, Uolter Toumen, Judi Dann, R.Brazington, R.Zayons, N.Greyvz, R.B.Felson, Stenli Shexter, Abraxam Tesser, Klif Isaakson, G.T.Xomentauskas, A.D.Iksteyn, T.Dumitrashkular tomonidan Sibling maqomi bilan bog'liq holatlar bola psixik rivojlanishiga ta'siri, oilada o'zaro munosabatlar tarkibiy tuzilishi va yosh dinamikasi, ushbu munosabatlarning bolalar katta bo'lganda qanday shaxs xususiyatlariga ega bo'lishidagi roli, munosabatlardagi buzilishlarni korreksiya qilish imkoniyatlari, onaning o'smir farzand bilan munosabat xususiyatlari, xususan, maxsus yordamga

¹ Professor M.G.Davletshin va G'.B.Shoumarovlar hozirgi zamon o'zbek oilasining hususiyatlarini o'rganib, uning o'ziga hos hususiyatlaridan biri oiladagi farzandlar soni oilaning ijtimoiy mavqeyiga ta'sir qilishini aniqladilar. V.M.Karimova "Oilaviy hayot psixologiyasi" nomli o'quv qo'llanmasida (2006 y.) hamda "Oila psixologiyasi" nomli darsligida (2007 y.), G'.B.Shoumarov "Oila psixologiyasi" darsligi T 2012y., G'oiipova N.A." O'smir sibling maqomining tengqurlari bilan bo'ladigan shaxslararo munosabatlarga ta'siri". Monografiya Toshkent-2016. 29-40-b

muhtoj bo'lgan (giyohvand moddalarga tobe, somatik, nevrologik patologiyaga ega) o'smirlarning ona bilan munosabatlari, farzandini yolg'iz tarbiya qiluvchi onalarning o'smir farzandi bilan munosabatiga xos xususiyatlar o'rganilgan.

SHarqning buyuk allomalari hisoblangan Abu Ali ibn Sino, Yusuf Xos Xojib, Mahmud Qoshg'ariy, Kaykovus, Xotam ibn Tay, Alisher Navoiy, Zahridin Muhammad Bobur, Rizouddin ibn Faxriddin, Muqimiy, Furqat, Zavqiy, Uvaysiy, Nodira, Abdurauf Fitrat, Abdulla Avloniy kabi ko'plab olim va yozuvchilar bu masalalar yuzasidan o'zlarining durdona fikrlarini tarixda qoldirib ketganlarki, ular hozirgi zamon fani uchun ham katta ijtimoiy va mafkuraviy ahamiyatga egadir. Ularning asarlarida oila va oilaviy munosabatlarga ham alohida e'tibor berilgan, shuning uchun biz yuqoridagi buyuk mutafakkirlarning ayrim pedagogic va psixologik qarashlari yoritilgan asarlarini tahlil etish orqali o'quvchilarga mazkur muammolarning naqadar dolzarb ekanligini bayon etamiz.

Zardushtiylikning qadimiy kitobi "Avesto"da oila muqaddas dargoh ekanligi, oila barqarorligida er va xotinning teng mas'ulligi, farzand tarbiyasi to'g'risidagi fikrlar bayon etilgan. Oilaning tinch va farovon bo'lishi nimalarga bo'g'liq ekanligi haqida esa: "Porso, inson uy tiklab, olovga, oilasiga, xotin va farzandlariga o'rin ajratib bersa, uyida noz-ne'matlari muhayyo bo'lib, xotin va farzandlari farovon yashasa, uyida e'tiqod, sobit olovi alangali, boshqa narsalari ham mo'l-ko'l bo'lsa, usha manzil muhtaramdir", - deb yozilgan. Bu kitobda ko'rsatilishicha, oilada ota yetakchi bo'lgani ma'qul. SHuningdek, unda ifodalangan oila va oilaviy munosabatlarga hamma rioya etishi lozim bo'lgan. Eng ahamiyatli jihati shundaki, unda er-xotinni o'zaro sodiq, g'amxo'r, mehribon bo'lishlari lozimligi va ayolning haq huquqini himoya qilish o'sha davrda ham qonun darajasiga ko'tarilgani ma'lumdir.

N. P. Batishcheva shunday xulosaga keladi (1905). Eng muhimi, bolani qanday bo'lishidan qat'iy nazar sevishdir. Uni injiq va salomat seving. Farzandingizni sevgi bilan qo'zg'atmang yoki shantaj qilmang. Shundan kelib chiqib, bolalarda komplekslar rivojlana boshlaydi va onalik mehrini yo'qotish qo'rquvi mavjud. Biz hammamiz o'z xatti-harakatlarimiz, dunyoga bo'lgan qarashlarimiz bilan tarbiyalagan farzandlarimiz uchun javobgarmiz. Bola tug'ilganidanoq ona, dada yoki yaxshi o'qituvchi bo'ladimi, unga mehribon va dono inson bilan hayot kechirish katta baxtdir. . Axir, har bir bola uzoq kelajakda emas, balki bugun, ertaga baxtli bo'lishga haqli. Va ijtimoiy pedagogika kafedrasi o'qituvchilarining vazifasi ota-onalarga oilada ishonchli munosabatlar va o'zaro tushunishni yaratishda yordam berishdir. Gumanistik psixologiya kontsepsiyasiga ko'ra (A.Maslou, K.Rojers va boshqalar) insonning xavfsizlikka intilishi muhim hayotiy ehtiyojlardan biridir.

So'nggi o'n yilliklarda psixologiyada aka-uka munosabatlari mavzusi sezilarli darajada yangilandi. Muammoning asosiy jihatlaridan biri bu integral oila tizimining elementlaridan biri sifatida birodarlar quyi tizimining o'zaro ta'siri mexanizmlari. Bu

masalaga qiziqish tabiiydir, chunki oila ijtimoiylashuvning birinchi instituti bo'lib, u erda shaxsning o'zini o'zi anglashining shakllanishi va shakllanishi ijtimoiy va ijtimoiy-madaniy me'yorlarni o'zlashtirish orqali sodir bo'ladi, bu uning keyingi rivojlanishining asosiga aylanadi. jamiyatda moslashish. O'sib borayotgan shaxsning moslashuvchan qobiliyatlari qanchalik muvaffaqiyatli shakllanishi ko'p jihatdan oila tarkibining barcha quyi tizimlarining o'zaro uyg'unligiga bog'liq. Aslida, bu nafaqat oila a'zolarining, balki butun jamiyatning psixologik xavfsizligi masalasidir (Krasnyanskaya, Tylets, 2016; Krasnyanskaya, Tylets, 2015), shuning uchun u xavfsizlik psixologiyasi muammolaridan "chiqish yo'li" ga ega (Krasnyanskaya, Tylets, 2020; Krasnyanskaya, Tylets, Ioxvidov, 2021).

Opa-singillar (inglizcha sib - qarindoshlik) bir oilada tarbiyalangan barcha bolalar (aka-uka va opa-singillar) deb ataladi. Qardoshlar o'rtasidagi munosabatlar - bu avtonom va mustaqil bo'lmagan holda, oilaviy munosabatlarning umumiy tarkibiga kiradigan yagona bolalar quyi tizimi. Psixologiya birodaru opa-singillarga ikki tomonlama tuzilma sifatida qaraydi. Bir tomondan, bu boshqa oila quyi tizimlari bilan vertikal bog'liqlik bo'lib, ularning a'zolari ko'plab rishtalar bilan bog'langan: qon, hissiy, maishiy va boshqalar. Boshqa tomondan, aka-uka va opa-singillar har doim oilaning eng yosh quyi tizimi hisoblanadi. tengdoshlar (har qanday yosh farqi bilan). Bu bolaning hayotidagi birinchi "tenglar guruhi" bo'lib, u erda kattalar oila a'zolari bilan emas, balki tengdoshlari bilan munosabatlar o'rnatishni o'rganadi.

Ushbu muloqotda shaxs sifatida o'zini anglash, rol va xulq-atvor stereotiplari shakllanadi. Qardoshlar o'rtasidagi munosabatlarning o'ziga xos xususiyatlarini birinchilardan biri A. Adler edi. O'z nazariyasiga ko'ra, muallif aka-ukalarga oilaning umumiy konfiguratsiyasida markaziy o'rinni berdi. Individual xususiyatlarni shakllantirishda asosiy rol, A.Adlerning fikricha, bolaning birodarlik pozitsiyasiga, ya'ni uning tug'ilish tartibiga tegishlidir (Adler, 1998). Shu ma'noda, bolaning qanday idrok etishi asosiy hisoblanadi.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, yosh aka-ukalarda kuchliroq bog'lanish kuzatiladi. Kichkina bola uchun oqsoqol o'rnakdir (ham ijtimoiy jihatdan kerakli, ham aksincha). Kattaroq bola bir vaqtning o'zida kichkintoyning harakatga ilhomlantiradi va qo'zg'atadi, unga eng yaqin tengdoshi bo'lish imkoniyatini ochib beradi va shu bilan birga kichkintoyning himoya va qo'llab-quvvatlashga bo'lgan ehtiyojini qondiradi (Karabanova, 2005). Bundan tashqari, katta bola kichik uchun taqqoslash uchun doimiy namuna bo'lib, ixtiyoriy ravishda kichik birodarning o'zini o'zi anglashining shakllanishiga ta'sir qiladi. Qardoshlar o'rtasidagi munosabatlarning muhim jihati ularning turli yosh bosqichlarida dinamikasidir. Kichkina bolaning go'daklik davridagi hayotida katta birodar juda kamtarona o'rin egallaydi. Kichkintoy uchun asosiy narsa kattalardir va aka-uka yoki opa-singil uni qisqa vaqt ichida qiziqtirishi mumkin. Erta bolalik davrida kattalarning ahamiyati ustun bo'lib qolmoqda, ammo aka-uka allaqachon

atrofdagi bolalarga, xususan, katta aka yoki opa-singilga qiziqadi. Opa-singillar allaqachon birga o'ynashlari, zavqlanishlari, yig'lashlari yoki kulishlari mumkin, ammo yoshlar o'rtasida qo'shma o'yinda ishtirok etish hali tanlanmagan, ular, aslida, o'yinda kim sherik bo'lishining ahamiyati yo'q. oiladagi fer-xotin va farzandlar orasidagi munosabat farzandning ijtimoiy hayotga pozitiv fikrlar orqali qarshiga ijobiy ta'sir etadi, shu asnoda Sibling maqomininig o'rganilishi dolzarb sanaladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Abdullayeva D., Yarqulov R., Atabayeva N, Oila psixologiyasi. T 2015, 7 b.
2. G'.Shoumarov, I.O. Haydarov N.A. Sog'inov, F.A. Akramova, G. Solihova, G. O ila psixologiyasi, T 2010., Sharq nashriyoti, 211 b.
3. Uskanovich, O. R., & Abdurazakovna, O. S. (2023). OILADA AYOLNING PSIXOLOGIK SAVODXONLIGINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI. *Journal of new century innovations*, 25(4), 72-77.
4. Uskanovich, OR, & Abdurazakovna, OS (2023). INSON ONGINI OZIQLANTIRISH. *Yangi asr innovatsiyalari jurnali* , 25 (4), 67-71.
5. Uskanovich, Otamuratov Rustam, Otamuratova Sarvinoz Abdurazakovna, Ibodullayeva Nodira. "VIRTUAL MUHITDA O'ZARO SAMARALI TA'SIRINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI." *Yangi asr innovatsiyalari jurnali* 25.4 (2023): 62-66.
6. Otamuratov R.U. Internet ijtimoiy tarmoqlari foydalanuvchilari faoliyatining o'ziga xos xususiyatlari bilan shaxsiy xususiyatlarning aloqasi., Ташкентский государственный стоматологический институт., "Med Union" медицинский научно-практический журнал. Volume 2, Issue 1, 2023
7. Otamuratov R., Otamuratova S. O'smirlarda kasbiy o'zligini anglashiga xavotirlanishning ta'siri., O'zMU XABARLARI., MIRZO ULUG'BEK NOMIDAGI O'ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI ILMIY JURNALI., 2023 1/1 Ijtimoiy gumanitar fanlar turkumi, 140-144 b., Toshkent 2023.
8. Uskanovich, O. R. (2022). PSIXOLOGIYADA XAVOTIRLANISHNING ILMIY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI. *International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research*, 494-498.
9. Otamuratov R.U. O'SMIRLARDAGI KASBIY O'ZLIGINI ANGLASHIDAGI XAVOTIRLANISHNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI // CARJIS. 2022. №Special Issue 1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/o-smirlardagi-kasbiy-o-zligini-anglashidagi-xavotirlanishning-psixologik-xususiyatlari> (дата обращения: 30.01.2023).
10. Otamuratov R.U., Ochilova M. EMOTSIONAL INTELEKT TUSHUNCHASINING PSIXOLOGIK O'ZIGA XOSLIGI // CARJIS. 2022.

- №Special Issue 1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/emotsional-intelekt-tushunchasining-psixologik-o-ziga-xosligi> (дата обращения: 30.01.2023).
11. Otamuratov, R., & Otamuratova, S. (2023). INTERNETNING SHAHSGA TA'SIRI MUAMMOSINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 3(1).
 12. Otamuratov, R., & Otamuratova, S. (2023). VIRTUAL MUHITNING SHAHSGA TA'SIRINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 3(1).
 13. Otamuratov, R., & Otamuratova, S. (2023). VIRTUAL MUHITNING SHAHSGA TA'SIRINING HISSIY OMILLARI. *Журнал Педагогика и психологии в современном образовании*, 3(1).
 14. Р.У.Отамуратов., Ўқувчиларда касбий мотивациялар шаклланишининг психологик омиллари. Ўзбекистонда психологияни ривожлантириш муаммолари: назария ва амалиёт уйғундиги. 2021., - 282 б.
 15. R.U.Otamuratov, S.A.Otamuratova., Ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalardan foydalanish., МАСОФАВИЙ ТАЪЛИМНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ ПЕДАГОГИК-ПСИХОЛОГИК ЖИҲАТЛАРИ Республика илмий-амалий конференция материаллари тўплами., 2021., 494 б.
 16. R.U.Otamuratov., Kasbiy tanlovlardagi xavotirlanishning psixologik xususiyatlari., ГЛОБАЛ ДУНЁДА ПСИХОЛОГИЯ ФАНИ: НАЗАРИЯ ВА АМАЛИЁТ, ЧАҚИРУВЛАР ВА ИСТИҚБОЛЛАР Профессор Эргаш Ғозиевич Ғозиев хотирасига бағишланган Республика илмий-амалий конференцияси материаллари 16 феврал 2022 йил 2022 у., - 379 б.
 17. X.Рухиева, Р.Отамуратов., Ўсмирлик даврига хос бўлган суицидал хулқ-атворнинг психодиагностикаси., “Tafakkur tomchilari”Т-2021., 237-241-bet.
 18. Sh.E.Yuldashev, R.U.Otamuratov, E.M.Safarova., Voyaga yetmaganlar o'rtasidagi suisidal holatlar psixoprofilaktikasi va diagnostikasi., “Fan va ta'lim” Т-2022., 4,231-bet.
 19. R.U.Otamuratov., Kasbiy motivatsiyalarda qo'rquv va xavotirlanish psixokorreksiyasi, magistrlik dis., Т-2022., 79-bet.